

Michał Lubicz Miszewski

<https://orcid.org/0000-0002-1426-7422>

Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu

Imigranci z Ukrainy w życiu kościołów i związków wyznaniowych we Wrocławiu

Zarys treści: W artykule poruszono zagadnienie życia religijnego ukraińskich imigrantów przebywających we Wrocławiu. W tym celu poddano analizie wywiady przeprowadzone na początku 2021 r. z duchownymi czterech działających na jego obszarze kościołów, do których uczęszczają ukraińscy imigranci.

Outline of content: The article deals with the religious life of Ukrainian immigrants residing in Wrocław. For this purpose, the author analysed the interviews with clergymen from four churches operating in its area and attended by Ukrainian immigrants conducted at the beginning of 2021.

Słowa kluczowe: Wrocław, imigranci z Ukrainy, integracja imigrantów, kościoły i związki wyznaniowe, Kościół greckokatolicki, Kościół prawosławny, Kościół rzymskokatolicki, Kościół zielonoświątkowy

Keywords: Wrocław, immigrants from Ukraine, immigrant integration, Churches and religious associations, Greek Catholic Church, Orthodox Church, Catholic Church, Pentecostal Church

Wprowadzenie

Jednym ze skutków ukraińskiej rewolucji godności z przełomu 2013 i 2014 r. jest masowy napływ obywateli ukraińskich do Polski. Zjawisko to cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem przedstawicieli szeregu dyscyplin naukowych, w tym m.in. demografów, ekonomistów, geografów, socjologów, politologów, prawników, historyków, kulturoznawców i antropologów. Podejmowane przez nich badania dotyczą m.in. aktywności ukraińskich imigrantów na polskim rynku pracy, ścieżek kariery zawodowej, przyjmowanych strategii adaptacyjnych oraz wpływu ich obecności na polską gospodarkę. Wśród poruszanych przez badaczy zagadnień są także kwestie dotyczące relacji pomiędzy społeczeństwem przyjmującym (polskim)

a przybyszami z Dniepru. W publikacjach naukowych szczególną uwagę zwraca się ponadto na działania podejmowane przez władze samorządowe, mające na celu pozyskanie i zatrzymanie ukraińskich imigrantów na lokalnym rynku pracy¹.

Kwestia życia religijnego i jego przejawów nie należy do zbyt często badanych aspektów obecności ukraińskich obywateli w Polsce. Nie brakuje co prawda opracowań naukowych dotyczących dość skomplikowanej sytuacji wyznaniowej na Ukrainie, w tym także tych poświęconych procesowi jednoczenia części ukraińskiego prawosławia, czego skutkiem było powstanie i uzyskanie autokefalii przez Cerkiew Prawosławną Ukrainy (CPU) na przełomie 2019 i 2020 r. od patriarchy Konstantynopola Bartłomieja I². Można także odnaleźć publikacje przedstawiające stosunek poszczególnych ukraińskich kościołów i związków wyznaniowych do Euromajdanu i wydarzeń, które po nim nastąpiły (aneksja Krymu i wojna w Donbasie) oraz ich położenie na „czasowo okupowanych terytoriach Ukrainy”³. Jednak religijny wymiar obecności obywateli ukraińskich w Polsce był dotychczas poruszany przez niewielu polskich badaczy. Publikacje o tej tematyce mają charakter incydentalny⁴.

¹ Na temat głównych kierunków badań ukraińskich imigrantów w Polsce zob. M. Lubicz Miszewski, *Stan badań nad „pomajdańskimi” imigrantami z Ukrainy w Polsce. Wprowadzenie*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce. Potrzeby i oczekiwania, reakcje społeczne, wyzwania dla bezpieczeństwa*, red. M. Lubicz Miszewski, Wrocław 2018, s. 7–14.

² Szerzej na temat genezy i skutków uzyskania autokefalii przez Cerkiew Prawosławną Ukrainy zob. m.in.: S. Dudra, *Autocephalization of the Church in Ukraine as an Element of Competition between the Patriarchates of Constantinople and Moscow for the Leadership in the Orthodox World*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 63 (2019), nr 3, s. 137–155; A. Myślicki, *Konflikt konfesyjny na Ukrainie przełomu lat 2018/2019*, „Przegląd Geopolityczny” 29 (2019), s. 102–121; J. Moskałyk, *Autokefalia prawosławia ukraińskiego wbrew prawosławiu rosyjskiemu*, „Studia Oecumenica” 19 (2019), s. 167–178; J. Kowalczyk, *Spółeczno-polityczne uwarunkowania powstania Kościoła Prawosławnego Ukrainy*, Lublin 2020; T. Kałużny, *Ukraińska autokefalia rok po ustanowieniu: reakcje i dylematy świata prawosławnego*, „Studia Oecumenica” 20 (2020), s. 197–213.

³ M. Lubicz Miszewski, *Kościoły chrześcijańskie na Ukrainie wobec aneksji Krymu i wojny w Donbasie*, „Wschodnioznawstwo” 9 (2015), s. 77–88; A. Kozyska, *Ukraińska Cerkiew Prawosławną wobec Euromajdanu 2013–2014*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 50 (2016), s. 46–63; T.R. Dębowski, *Wpływ aneksji Półwyspu Krymskiego na sytuację Kościołów działających na jego terytorium*, „Wschodnioznawstwo” 12 (2018), s. 57–72; T. Szyszlak, *Grekokatolicy w Donbasie w cieniu prawosławia i separatyzmu. Lokalny wymiar rosyjsko-ukraińskiego konfliktu kulturowego*, w: *Globalne problemy, lokalne perspektywy. Studia nad bezpieczeństwem*, red. K. Kociubiński, E. Szyszlak, Warszawa 2020, s. 21–45.

⁴ Do tych nielicznych wyjątków należą następujące prace: R. Bartłomiejski, D. Kowalewska, *The role of Greek catholic church in the integration process of labour migrants in Poland*, „European Journal of Science and Theology” 16 (2020), no. 5, s. 107–119; A. Dąbrowska, *„Pobratymy z Ukrainy”. Kościół Grekokatolicki w Polsce wobec ukraińskiej imigracji w latach 2013–2016*, w: *Imigranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trościak, Poznań 2019, s. 149–155; A. Sawicz, *Sytuacja wyznaniowa na Ukrainie i jej wpływ na ukraińskich imigrantów w Polsce*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce...*, s. 151–186; A. Trochanowski, *Duszpasterstwo grekokatolickie Eparchii wrocławsko-gdańskiej wobec ukraińskiej emigracji w Polsce*, w: *Imigranci i mniejszości...*, s. 139–148. Ponadto najnowszą, wartą szczególnej

Spółeczeństwo ukraińskie jest pod względem wyznaniowym mocno zróżnicowane. Na Ukrainie dominuje prawosławie. Reprezentowane jest ono przede wszystkim przez dwie, rywalizujące ze sobą o „rząd dusz”, Cerkwie. Jedną z nich to wspomniana już CPU, powstała w wyniku zjednoczenia Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego i Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej. Drugą zaś jest Ukraińska Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego. Według badań przeprowadzonych przez Ukraińskie Centrum Badań Ekonomicznych i Politycznych im. Ołeksandra Razumkowa w 2020 r. prawosławie zadeklarowało ogółem 62,3% mieszkańców kraju⁵. Grekokatolicyzm wskazało wówczas 9,6% badanych, rzymski katolicyzm – 1,2%, protestantyzm zaś 1,5%. Ponadto 8,9% ankietowanych określiło się po prostu jako chrześcijanie, bez podania konkretnej przynależności wyznaniowej. Należy przy tym dodać, iż geografia wyznaniowa Ukrainy jest bardzo zróżnicowana – odsetek deklarujących przynależność do konkretnych kościołów wygląda odmiennie w poszczególnych regionach kraju. Dość wspomnieć, iż w zachodnich obwodach kraju⁶ wyznanie grekokatolickie podało aż 38,2% badanych (prawosławie na tym obszarze wskazało 46,3% ankietowanych), podczas gdy w pozostałych obwodach Ukrainy grekokatolicy nie przekraczali 1,2%⁷.

Wspomniane tu podziały konfesyjne uwidaczniają się także w przypadku ukraińskich obywateli przyjeżdżających w poszukiwaniu lepszego życia w Polsce. Ci z nich, którzy po przybyciu nad Wisłę praktykują swoją wiarę, korzystają najczęściej z posługi duszpasterskiej w parafiach prawosławnych lub grekokatolickich. W tym miejscu warto dodać, iż od 2014 r. zauważa się znaczący wzrost napływu imigrantów ze środkowej i wschodniej Ukrainy. Zważywszy na przytoczone wyżej wyniki badań zrealizowanych przez Centrum im. Razumkowa, można postawić hipotezę, iż w wymiarze religijnym skutkuje to zwiększającym się odsetkiem ukraińskich imigrantów o korzeniach prawosławnych i zarazem spadkiem liczby tych, którzy identyfikują się z grekokatolicyzmem. Ponadto niewielka część przybyszów z za Buga należy do Kościoła rzymskokatolickiego – najczęściej (choć nie zawsze)

uwagi publikacją jest raport badaczy związanych z krakowskim Obserwatorium Wielokulturowości i Migracji. Zob. K. Pędziwiatr, P. Trzeszczyńska, D. Wiktor-Mach, *Wieloreligijny Kraków a procesy migracyjne. Raport OWiM*, Kraków 2020, <https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Wieloreligijny%20Krakow%CC%81w%20a%20procesy%20migracyjne%20FINALrev30.03.21.pdf> (dostęp: 6.05.2021).

⁵ Warto dodać, iż spośród ogółu badanych, którzy określili się jako prawosławni, 32,3% zadeklarowało przynależność do CPU, 21,9% – do Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego, 0,8% zaś do „innej Cerkwi prawosławnej”. Jednak najliczniejszą grupę, tj. 43,1% stanowili ci, którzy wybrali odpowiedź „[jestem] po prostu prawosławny”, nie wskazując związków z żadną konkretną Cerkwią. Zob. *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2020рр. (інформаційні матеріали)*, Київ 2020, s. 14, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf (dostęp: 23.04.2021).

⁶ To jest w obwodach: czerniowieckim, iwanofrankowskim, lwowskim, rówieńskim, tarnopolskim, wołyńskim i zakarpackim.

⁷ *Особливості релігійного...*, s. 13.

są to osoby o polskich korzeniach. Wśród imigrantów z Ukrainy zdarzają się także członkowie licznych i dość dynamicznie rozwijających się w tym państwie kościołów tradycji protestanckiej, w tym zwłaszcza Kościołów ewangelikalnych (baptyści, zielonoświątkowcy) oraz tzw. wolnych Kościołów. Napływ ukraińskich obywateli do Polski przyczynia się do liczebnego wzrostu dotychczas istniejących parafii i zborów, a także do powstawania nowych ośrodków duszpasterskich. Należy jednak podkreślić, iż ze względu na brak badań w tym zakresie trudno określić, jaka część ukraińskich imigrantów praktykuje swą wiarę po przybyciu do Polski. Nie sposób też podać precyzyjnych danych statystycznych odnośnie do ich procentowego udziału w poszczególnych kościołach i związkach wyznaniowych w Polsce⁸.

Wrocław jako lider integracji imigrantów z Ukrainy

W dyskursie dotyczącym obecności imigrantów z Ukrainy w Polsce dość często stosuje się pojęcie integracji. Jest ono obecne zwłaszcza w publikacjach naukowych, jak również np. w dokumentach polskich samorządów, odnoszących się m.in. do przybyszów z za Buga. Warto nadmienić, iż w dyskusji na temat ukraińskich imigrantów w Polsce (przynajmniej w niektórych środowiskach) nie brak też głosów nawołujących do stosowania wobec nich polityki asymilacyjnej⁹.

Używane w niniejszym artykule pojęcie integracji najogólniej ujmowane jest jako jedność w różnorodności oraz jako swego rodzaju harmonia społeczna powstała na skutek określonej zgodności różnych elementów systemu społecznego. Jan Szczepański zdefiniował integrację jako „stan lub proces formowania się zorganizowanej zbiorowości zdolnej do spełniania określonych zadań, skupionych więzią stosunków nieantagonistycznych. Integracja jest naturalnym procesem wytwarzania się całości nie tylko poprzez tworzenie wspólnych instytucji formalnych, lecz [także] przez wytwarzanie wspólnych wartości, wzorów działania, interesów i poglądów”¹⁰. Odwołując się do literatury przedmiotu, należy podkreślić, iż integrację można ujmować w dwóch aspektach – statycznym i dynamicznym. W pierwszym przypadku oznacza ona stan ładu, harmonii, czyli traktowana jest jako skutek pewnego procesu – osiągnięty już stan jedności, zgodności lub współdziałania. W drugim rozumieniu integracja to proces społeczny ukierunkowany na osiągnięcie jedności, zgodności czy współdziałania. Dość często z integracją łączy się pojęcie adaptacji. Należy jednak podkreślić, iż nie są to terminy synonimiczne¹¹.

⁸ Ł. Kobesko, *Ukraińcy w Polsce. Jak wygląda ich życie duchowe?*, 5.07.2017, <https://pl.aleteia.org/2017/07/05/ukraincy-w-polsce-2017-kosciol> (dostęp: 19.04.2021).

⁹ *Imigrantów z Ukrainy trzeba poddać polonizacji. Niech odkryją swoje polskie pochodzenie*, 10.04.2019, <https://prawy.pl/101708-imigrantow-z-ukrainy-trzeba-poddac-polonizacji-niech-odkryja-swoje-polskie-pochodzenie> (dostęp: 17.09.2021).

¹⁰ W. Świątkiewicz, *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Katowice 1987, s. 12.

¹¹ *Ibidem*, s. 12–18.

Z kolei pojęcie asymilacji odnosi się do stosunków międzygrupowych, zwłaszcza zaś do stosunków między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym. Oznacza ona proces, w wyniku którego grupa mniejszościowa stopniowo upodabnia się do dominującego otoczenia społecznego i w rezultacie przestaje być postrzegana przez otoczenie jako obca. Jedną z kluczowych postaci zajmujących się teorią asymilacji jest amerykański socjolog Milton Myron Gordon. Badacz ten, w opublikowanej w 1964 r. książce pt. *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins*, wyróżnił siedem rodzajów asymilacji: kulturową (polegającą na przeobrażeniu wzorów kulturowych w kierunku właściwym dla społeczeństwa przyjmującego), strukturalną (oznaczającą szeroki udział w instytucjach, klubach i klikach społeczeństwa przyjmującego), amalgamacyjną (manifestującą się poprzez egzogamię), identyfikacyjną (wytwarzającą poczucie przynależności społecznej bazujące wyłącznie na związkach ze społeczeństwem przyjmującym), osobowościową (wyrażającą się brakiem uprzedzeń zarówno po stronie asymilowanych, jak i asymilujących), behawioralną (przejawiającą się brakiem działań dyskryminacyjnych) i obywatelską (rozumianą jako brak konfliktów wartości i władzy, której to wyrazem jest nowa lojalność polityczna). Wyodrębnione przez Gordona typy asymilacji układają się w sekwencję siedmiu stadiów procesu asymilacyjnego. Jak zauważył Hieronim Kubiak, jeśli tylko cztery pierwsze stadia zostaną osiągnięte, to pozostałe trzy stanowią już tylko ich naturalne dopełnienie. Na ogół pełna asymilacja (czyli przejście tych wszystkich siedmiu etapów) następuje dopiero w drugim pokoleniu imigrantów. Wynika to z powolnego tempa procesu asymilacyjnego zachodzącego poza kontrolą świadomości imigrantów¹².

Na wiele lat przed zapoczątkowanym w 2014 r. masowym napływem imigrantów z Ukrainy Wrocław postrzegany był jako miasto otwarte i wielokulturowe. Wizerunek taki kreowali jego włodarze i (niektórzy) mieszkańcy, odwołując się przy tym do jego burzliwej i złożonej historii. Do jego utrwalenia w społecznej świadomości przyczyniły się również m.in. media¹³, a także publikacje niektórych naukowców, a szczególnie książka *Mikrokosmos. Portret miasta środkowoeuropejskiego* Normana Daviesa (wydana po raz pierwszy w 2002 r.). Kwestię, czy owa wielokulturowość Wrocławia jest trafnym opisem rzeczywistości, czy też ma raczej charakter mitu, podjęły Kamilla Dolińska i Julita Makaro. Odpowiedź na to pytanie zawarły w monografii pod jakże znamienne tytułem: *O wielokulturowości monokulturowego Wrocławia*. Odwołały się w niej do tzw. twardych danych, zwracając uwagę na niewielki odsetek mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych w mieście oraz do badań własnych zrealizowanych wśród jego mieszkańców za pomocą jakościowych wywiadów swobodnych. W konkluzjach autorki stwierdziły,

¹² H. Kubiak, *Asymilacja*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa 1998, s. 29–32; W. Świątkiewicz, *op. cit.*, s. 19–21.

¹³ Zob. K. Dolińska, J. Makaro, *Medialne aspekty wielokulturowości Wrocławia*, „Media i Społeczeństwo” 3 (2013), s. 149–165.

iż wielokulturowość Wrocławia i wrocławian najlepiej oddaje pojęcie wielokulturowości butikowej, zaproponowane przez Stanleya Fisha. W przeciwieństwie do wielokulturowości silnej (związanej z uznaniem wartości odmiennych kultur) polega ona na powierzchownym „flirtowaniu z innością”, ograniczającym się do jej zewnętrznych przejawów, takich jak stroje, kuchnia, etniczne restauracje, pieśni, tańce, festiwale itp.¹⁴ W swych wnioskach Dolińska i Makaro dodały ponadto, iż mit wielokulturowego Wrocławia, dzięki temu, iż jest podtrzymywany i praktykowany (m.in. w celach marketingowych), ma szansę stać się rzeczywistością społeczną. W rezultacie może on przygotować miasto na rzeczywistą wielokulturowość, która nadejdzie wraz imigrantami. Warto podkreślić, iż publikacja ta została wydana w 2013 r., a zatem w przededniu masowego napływu imigrantów z Ukrainy nad Wisłę i Odrę¹⁵. Autorki mogły jeszcze wówczas nie przypuszczać, iż „nadejście” imigrantów nastąpi tak szybko i dokona się w takiej skali. Obecność ukraińskich obywateli we Wrocławiu, a także – choć w zdecydowanie mniejszym stopniu – napływ imigrantów z innych państw mogą przyczynić się do tego, iż faktycznie stanie się on miastem wielokulturowym (o ile już tak się nie dzieje, co jednak wymaga bardziej pogłębionych badań i wykracza poza ramy niniejszego artykułu).

W ostatnich latach we Wrocławiu widoczny jest wzmożony napływ obywateli Ukrainy. Znajdują się wśród nich nie tylko imigranci zarobkowi, lecz również członkowie ich rodzin, a także studenci podejmujący naukę na wrocławskich uczelniach. Precyzyjne określenie ich liczby jest jednak niemożliwe. Wynika to m.in. ze zróżnicowanego statusu prawnego przybywających do Wrocławia Ukraińców, a także z tymczasowego charakteru pobytu części spośród nich. O stałym wzroście ich liczby świadczą doniesienia medialne. Na początku 2016 r. ze statystyk Powiatowego Urzędu Pracy wynikało, że we Wrocławiu pracowało legalnie ok. 40 tys. ukraińskich obywateli. Z kolei wiosną 2017 r. media informowały, iż w stolicy Dolnego Śląska mieszka od 51 do 64 tys. Ukraińców. Szacunki podawane w 2019 r. mówiły, że ich liczba mieści się w przedziale od 50 do nawet 100 tys. osób. Pozwalało to przypuszczać, iż twierdzenia, jakoby stanowili oni jedynie 10% ogółu mieszkańców miasta, już wówczas mogły być mocno niedoszacowane¹⁶. Bez wątplenia na sytuację obywateli ukraińskich we Wrocławiu wpłynęła pandemia COVID-19, jednak jej następstwa nie spowodowały w maju 2021 r. ich masowych powrotów do ojczyzny¹⁷.

¹⁴ Szerzej na temat pojęcia wielokulturowości butikowej zob. S. Fish, *Boutique Multiculturalism, or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hate Speech*, „Critical Inquiry” 23 (1997), no. 2, s. 378–395, <https://www.jstor.org/stable/1343988> (dostęp: 19.04.2021).

¹⁵ K. Dolińska, J. Makaro, *O wielokulturowości monokulturowego Wrocławia*, Wrocław 2013.

¹⁶ P. Matusz-Protasiewicz, *Miasta wobec migrantów. Czy władze lokalne stają się liderem polityki integracyjnej?*, „The Polish Migration Review” (2018), no. 2 (4), s. 67; M. Kożuszek, *Lokalny wymiar imigracji ukraińskiej do Polski na przykładzie społeczności Wrocławia*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce...*, s. 155.

¹⁷ Por. O. Chrebor, *Jak epidemia zmieniła sytuację Ukraińców we Wrocławiu [raport]*, 11.11.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26483680,jak-epidemia-zmieniła-sytuacje-ukraincow-we-wroclawiu-raport.html> (dostęp: 22.04.2021).

Wrocław cieszy się opinią miasta, które jest liderem integracji Ukraińców. Przyczyniają się do niej m.in. działania władz lokalnych mające na celu włączenie ukraińskich imigrantów w życie miejskie. W lipcu 2017 r. prezydent Wrocławia Rafał Dutkiewicz podjął decyzję o ustanowieniu specjalnego pełnomocnika ds. Ukraińców. Została nim była wiceprezydent Wrocławia Anna Szarycz. W marcu 2019 r. następcą Dutkiewicza, Jacek Sutryk powołał na tę funkcję Olę Chrebor, wrocławską Ukrainkę, prezes Fundacji Kalejdoskop Kultur, zaangażowaną w dialog międzykulturowy i współpracę polsko-ukraińską. W kwietniu 2018 r. na polecenie Urzędu Miejskiego Wrocławia do systemu biletomatów i kasowników Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego wprowadzono język ukraiński jako trzeci język obcy (obok angielskiego i niemieckiego). W roku szkolnym 2019/2020 uruchomiono tzw. klasy przygotowawcze w siedmiu wrocławskich szkołach (sześciu podstawowych i jednej średniej), przeznaczone dla dzieci obcojęzycznych rozpoczynających naukę we Wrocławiu. W ich programach przewidziano zajęcia z języka polskiego umożliwiające uczniom przyswojenie terminologii z zakresu matematyki, przyrody czy historii, a także poznanie polskiej kultury i samego miasta. W klasach tych większość stanowią uczniowie z obywatelstwem ukraińskim. Władze miejskie wspierają także działania Fundacji Ukraina, stawiającej sobie za cel edukację, rozwój i integrację ukraińskich imigrantów¹⁸. Współpracowały również z Konsulem Honorowym Ukrainy we Wrocławiu i popierały ideę powstania Konsulatu Generalnego, otwartego ostatecznie 17 stycznia 2022 r. w wynajętej przez miasto kamienicy „Pod Żółtym Koszykiem” przy pl. Biskupa Nankiera¹⁹. Pisząc o działaniach władz lokalnych, warto wspomnieć także o przyjętej w 2018 r. Wrocławskiej Strategii Dialogu Międzykulturowego, stanowiącej odpowiedź na nowe wyzwania wynikające ze zwiększającego się udziału cudzoziemców (w tym Ukraińców) w życiu społeczno-gospodarczym miasta. Wśród wskazanych w tym dokumencie podmiotów, z którymi samorząd powinien współpracować na rzecz integracji, edukacji i bezpieczeństwa imigrantów, znajdują się m.in. działające we Wrocławiu kościoły i związki wyznaniowe²⁰.

¹⁸ Ю. Панченко, „Маленький Київ” у Польщі: як Вроцлав став лідером інтеграції українців, 24.10.2019, <https://www.euointegration.com.ua/articles/2019/10/24/7102158> (dostęp: 22.04.2021); M. Kożuszek, *op. cit.*, s. 155–162.

¹⁹ *We Wrocławiu powstanie Konsulat Generalny Ukrainy*, 12.10.2020, <https://wroclaw.tvp.pl/50298388/we-wroclawiu-powstanie-konsulat-generalny-ukrainy> (dostęp: 23.04.2021).

²⁰ *Program „Wrocławska Strategia Dialogu Międzykulturowego” 2018–2022*, Wrocław 2018, https://www.wielokultury.wroclaw.pl/wp-content/uploads/wroclawska_strategia_dialogu_miedzykulturowego.pdf (dostęp: 23.04.2021). Zob. też: P. Matusz-Protasiewicz, L. Kwieciński, *Kształtowanie lokalnych polityk integracji imigrantów – działania władz Gdańska i Wrocławia*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 43 (2018), nr 4, s. 125–142.

Imigranci z Ukrainy we wrocławskich kościołach. Nowe kościoły we Wrocławiu dla imigrantów z Ukrainy

Na znaczenie Cerkwi (zarówno grekokatolickiej, jak i prawosławnej) dla zamieszkałych w Polsce Ukraińców zwrócili uwagę m.in. Andriy Korniyuchuk i Łukasz Wenerski. Podkreślili oni, iż Cerkiew nie tylko zaspokaja potrzeby duchowe, ale stanowi również miejsce solidaryzowania się i integrowania środowiska ukraińskiego. Służą temu m.in. organizowane na terenie cerkiewnym spotkania młodzieży, a także udostępnianie pomieszczeń parafialnych na działalność kulturalną (np. koncerty) i społeczną (np. spotkania informacyjne). Na podstawie przeprowadzonych w 2015 r. wywiadów eksperckich autorzy ci uznali, że „Cerkiew jest jedną z najważniejszych instytucji w życiu ukraińskiej wspólnoty w Polsce, jej wpływ na integrację społeczności ukraińskiej i zwiększenie jej aktywności w życiu codziennym można zaś określić jako pozytywny”. Ich zdaniem „w wypadku obywateli Ukrainy (szczególnie migrantów zarobkowych) Cerkiew w dużej mierze zastępuje państwowe instytucje ważne dla ich codziennego funkcjonowania na emigracji”²¹.

Poznaniu funkcjonowania imigrantów z Ukrainy w Kościołach posłużyły badania własne. Zostały one ograniczone do obszaru miasta Wrocławia i objęły przedstawicieli czterech działających na jego obszarze Kościołów, do których uczęszczają ukraińscy imigranci²². Biorąc pod uwagę przybliżone wyżej dane dotyczące struktury wyznaniowej Ukrainy, założono konieczność przeprowadzenia wywiadów przede wszystkim z duchownymi z Kościoła grekokatolickiego oraz z Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (PAKP). Wywiadu z ramienia Kościoła grekokatolickiego zgodził się udzielić ks. Andrzej Michaliszyn, proboszcz parafii katedralnej pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego. Z kolei rozmówcami reprezentującymi Cerkiew prawosławną zostali ks. mitrat Aleksander Konachowicz oraz ks. Igor Habura, wikariusze parafii katedralnej pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy. Wśród ukraińskich imigrantów przybywających do Polski znajdują się także wierni Kościoła rzymskokatolickiego. Stwierdzono zatem, iż warto dotrzeć również do przedstawiciela tego Kościoła. Za najlepiej poinformowanego o sytuacji katolików obrządku rzymskiego we Wrocławiu uznany został o. Paweł Tokarz, proboszcz kapucyńskiej parafii pw. św. Augustyna. To z jego inicjatywy powstało w niej duszpasterstwo katolików języka ukraińskiego obrządku łańciskiego. Ostatnim rozmówcą został Pavel Anosov, pastor Zboru „Narody” Rosyjskojęzycznego

²¹ A. Korniyuchuk, Ł. Wenerski, *Zaangażowanie społeczno-obywatelskie Ukraińców w Polsce, w: #EngagEUkraine. Zaangażowanie społeczne Ukraińców w Polsce i w Niemczech*, red. A. Łada, K. Böttger, Warszawa 2016, s. 58, 60.

²² Jedną z inspiracji do podjęcia tego tematu były wywiady przeprowadzone jesienią 2016 r. w Krakowie z proboszczem tamtejszej parafii grekokatolickiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego ks. protojerejem Piotrem Pawliszczem oraz proboszczem parafii prawosławnej pw. Zaśnięcia NMP ks. protojerejem Jarosławem Antosiukiem. Badań wśród krakowskich duchownych posługujących imigrantom z Ukrainy jednak nie kontynuowano.

Kościół Zielonoświątkowego. Zbór ten gromadzi m.in. imigrantów pochodzących z Ukrainy, na ogół wywodzących się z tamtejszych Kościołów ewangelikalnych (głównie zielonoświątkowych).

Z wymienionymi wyżej duchownymi przeprowadzono wywiady eksperckie. Uznano bowiem, iż dysponują oni dużą wiedzą w zakresie przedmiotu badania, czyli w tym wypadku na temat obecności imigrantów z Ukrainy w podległych im wspólnotach wyznaniowych. Podczas rozmów z owymi duchownymi posłużono się techniką wywiadu swobodnego ukierunkowanego (ustrukturalizowanego)²³. Ogólna tematyka każdej z rozmów była zbliżona, jednak pytania – mające formę otwartych – w niektórych przypadkach różniły się i zadawano je w innej kolejności. Dostosowano je przede wszystkim do specyficznych cech każdego z wyznań reprezentowanych przez poszczególnych duchownych. Na liście dyspozycji do wywiadu znalazły się zagadnienia dotyczące m.in. wpływu obecności imigrantów z Ukrainy na działalność poszczególnych parafii/związków wyznaniowych, form oferowanej im usługi duszpasterskiej, udzielanej im pomocy materialnej, a także sposobów pomocy w zakresie adaptacji w polskich realiach. Za istotne uznano także uzyskanie od duchownych informacji na temat współpracy z innymi wyznaniami chrześcijańskimi w zakresie pomocy ukraińskim imigrantom oraz współpracy reprezentowanych przez nich kościołów z instytucjami świeckimi, w tym zwłaszcza z władzami lokalnymi. Rozmowy zostały przeprowadzone w dniach od 19 lutego do 16 marca 2021 r. Ze względu na czas pandemii COVID-19 każdego respondenta zapytano o najdogodniejszą dla niego formę rozmowy. Jeden z nich skorzystał z możliwości wywiadu telefonicznego, pozostali zaś zaproponowali spotkania bezpośrednio. Odbyły się one w pomieszczeniach parafialnych/kościelnych. Wywiady trwały ok. godziny (od 54 do 72 minut), choć należy zaznaczyć, iż w przypadku spotkań *face to face* rozmowy były kontynuowane także po uzyskaniu odpowiedzi na wszystkie zadane pytania (po zakończeniu nagrania).

Kościół greckokatolicki (Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-ukraińskiego)

Wrocławską parafię greckokatolicką funkcjonuje od 1956 r. Jej świątynią katedralną jest kościół pw. św. Wincentego i św. Jakuba przekazany grekokatolikom przez papieża Jana Pawła II w 1997 r. (wcześniej, tj. w latach 1991–1997, po zakończeniu powojennej odbudowy użytkowany był przez Kościół rzymskokatolicki, pełniąc funkcję kościoła garnizonowego w zastępstwie odbudowywanego po pożarze kościoła św. Elżbiety). Po przeprowadzonych pracach remontowych i dostosowaniu świątyni do potrzeb obrządku wschodniego od 1 maja 1999 r. służy ona jako

²³ I. Przybyłowska, *Wywiad swobodny ze standaryzowaną liczbą poszukiwanych informacji i możliwości jego zastosowania w badaniach socjologicznych*, „Przegląd Socjologiczny” 30 (1978), s. 63, 65.

katedra eparchii wrocławsko-gdańskiej (ustanowiona 24 maja 1996 r.), po reorganizacji zaś struktury administracyjnej Kościoła greckokatolickiego w Polsce od 25 listopada 2020 r. jest siedzibą eparchii wrocławsko-koszalińskiej²⁴.

Z duszpasterstwa wrocławskiej parafii katedralnej od czasu jej powstania korzystali głównie Ukraińcy i Łemkowie, potomkowie przesiedleńców z akcji „Wisła” przeprowadzonej w 1947 r. Masowy napływ obywateli ukraińskich po 2013 r. w znaczącym stopniu oddziałał na grekokatolicką wspólnotę we Wrocławiu. Według bp. Włodzimierza Juszcza, ordynariusza eparchii wrocławsko-koszalińskiej, w rezultacie włączenia się w życie parafii imigrantów zza Buga wrocławska parafia stała się jedną z największych w Polsce. Świadczy o tym m.in. liczba niedzielnych liturgii – o ile przed 2013 r. celebrowano ją tylko raz, to obecnie (w 2021 r.) sprawowana jest czterokrotnie – o godz. 8.00, 10.00, 12.00 (dla rodzin z dziećmi) i 17.00. Warto dodać, iż pierwsza z nich transmitowana jest w każdą niedzielę na antenie TVP Kultura. Ponadto w samym Wrocławiu powstało filialne duszpasterstwo parafii katedralnej. Korzysta ono z kaplicy znajdującej się przy kościele parafialnym św. Franciszka z Asyżu na osiedlu Gaj (w południowej części miasta). Nabożeństwa sprawowane są tam w niedziele o godz. 10.00 oraz w święta przypadające w tygodniu o godz. 19.00. Wzrost liczby Ukraińców w grekokatolickich parafiach widać zresztą w całej Polsce. Prowadzi on do erygowania nowych parafii i ośrodków duszpasterskich. Jak dodał bp Juszcza, tylko na obszarze byłej eparchii wrocławsko-gdańskiej w ciągu ostatnich lat otwarto 30 nowych ośrodków i parafii w miejscach, w których ich wcześniej nie było, odpowiadając w ten sposób na potrzeby ukraińskich imigrantów. Powstały one np. w Jelczu-Laskowicach, Trzebnicy i Świdnicy. Ze względu na konieczność zapewnienia posługi duszpasterskiej bp Juszcza zaprosił do swej diecezji 10 księży z Ukrainy²⁵.

Wywiad z ks. Andrzejem Michaliszynem, proboszczem parafii katedralnej pw. Podwyższenia Krzyża Pańskiego, został przeprowadzony 19 lutego 2021 r. Zapytany o oddziaływanie masowego napływu imigrantów z Ukrainy na działalność parafii grekokatolickiej we Wrocławiu zauważył on na wstępie, iż pierwszym tego efektem jest znaczny wzrost liczby wiernych uczestniczących w niedzielnych liturgiach. Można to dostrzec zwłaszcza w okresie świąt Zmartwychwstania Pańskiego. W rezultacie stopniowo zwiększano liczbę niedzielnych liturgii. W 2020 r. w parafii katedralnej odprawiano do czterech w każdą niedzielę, do czego przyczyniły się

²⁴ Na skutek dokonanej przez papieża Franciszka reorganizacji Kościoła greckokatolickiego w Polsce z części dotychczasowej eparchii wrocławsko-gdańskiej oraz archieparchii przemysko-warszawskiej została wyodrębniona eparchia olsztyńsko-gdańska. Spowodowało to konieczność zmiany nazwy dotychczasowej eparchii wrocławsko-gdańskiej. Zob. *Reorganizacja Kościoła greckokatolickiego w Polsce*, <https://nuncjatura.pl/2020/11/25/reorganizacja-kosciola-greckokatolickiego-w-polsce> (dostęp: 27.04.2021).

²⁵ *Pemnia wiary (Magazyn Kościoła greckokatolickiego w Polsce)*: 31.01.2021, <https://wroclaw.tvp.pl/52064122/31012021> (dostęp: 27.04.2021); *Dekanat Wrocławski*, <https://www.cerkiew.net.pl/parafie-i-dekanaty/dekanat-wroclawski> (dostęp: 27.04.2021).

także ograniczenia liczby wiernych w świątyniach, wprowadzone ze względu na pandemię. Jak podkreślił proboszcz parafii katedralnej, podobne rozwiązania dla dobra wiernych wdrażane są także w innych dużych polskich miastach. Wzrost liczby wiernych we Wrocławiu doprowadził ponadto do powołania filii parafii katedralnej, która korzysta z kaplicy udostępnionej w parafii rzymskokatolickiej przy ul. Borowskiej. Na prośbę wiernych w parafii tej, począwszy od 24 grudnia 2018 r., bp Włodzimierz Juszczak dopuścił *ad experimentum* stosowanie kalendarza gregoriańskiego. Od tej pory wszystkie uroczystości i święta są tam obchodzone według tzw. nowego stylu. Zmiana ta ma charakter historyczny, ponieważ do tej pory liturgia w parafiach Kościoła greckokatolickiego w Polsce opierała się na kalendarzu juliańskim. Jak podkreślał ks. Michaliszyn, wśród uczestników nabożeństw są nie tylko osoby o korzeniach greckokatolickich. Biorą w nich udział również osoby związane z CPU, nieposiadającą swych parafii na terenie Polski. Poszukując możliwości uczestnictwa w liturgii w języku ojczystym, trafiają one do parafii greckokatolickich (zjawisko to widać nie tylko we Wrocławiu, ale i w innych miejscowościach na terenie Polski). Jak dodał, część wiernych tego wyznania uczęszcza do cerkwi należących do PAKP, jeszcze inni zaś trafiają do parafii rzymskokatolickich. Duchownemu trudno było określić, jaki odsetek przychodzących na nabożeństwa wiernych pochodzących z Ukrainy stanowią osoby o korzeniach prawosławnych.

Jedno z zadanych podczas wywiadu pytań dotyczyło najistotniejszych różnic w przeżywaniu i wyrażaniu religijności pomiędzy nowymi (napływowymi) a rdzennymi parafianami. W opinii proboszcza parafii katedralnej wśród wiernych pochodzących zza wschodniej granicy widoczne jest częstsze przyjmowanie postawy klęczącej podczas liturgii. Charakteryzuje ich również silniejsze przywiązanie do celebrowanych w okresie Wielkiego Postu nabożeństw drogi krzyżowej oraz sobotnich modlitw za zmarłych.

Zapytany o spotkania z przedstawicielami innych kościołów chrześcijańskich we Wrocławiu, mające na celu wymianę doświadczeń w posłudze na rzecz imigrantów z Ukrainy, ks. Michaliszyn stwierdził, iż w czasie pandemii COVID-19 były one niemal niemożliwe. Równocześnie podkreślał wsparcie uzyskiwane od Kościoła rzymskokatolickiego, wyrażające się w udostępnianiu (rzymskokatolickich) kościołów i kaplic dla grekokatolików i nagłaśnianiu informacji o sprawowanych w nich nabożeństwach. W samym Wrocławiu przykładem takiego działania jest wspomniane już użyczenie kaplicy w parafii św. Franciszka z Asyżu. Z kolei w podwrocławskich Radwanicach katolicy obrządku bizantyjsko-ukraińskiego korzystają z kaplicy na miejscowym cmentarzu, a w Jelczu-Laskowicach – z kaplicy mszalnej pw. Miłosierdzia Bożego, należącej do parafii pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski.

Podczas wywiadu zadano także pytanie o to, czy wrocławska parafia katedralna organizuje katechizację dla dzieci z rodzin o korzeniach greckokatolickich. Według szacunków ks. Michaliszyna nauczaniem religii objęta jest grupa ok. 40–50 dzieci, podzielonych na różne grupy wiekowe. Zajęcia, prowadzone

przez trzech duchownych, odbywają się w klasach łączonych. Aby wyjść naprzeciw oczekiwaniom rodziców i uczniów, zaplanowane są one w te same dni, w które dzieci mają zorganizowane lekcje języka ukraińskiego (najczęściej są to środy, piątki i soboty). Uczniowie i nauczyciele korzystają z pomieszczeń kurialnych przy ul. Łaciarskiej bądź też z pomieszczeń udostępnianych przez Fundację Ukraina przy ul. Ruskiej (oczywiście z wyjątkiem czasu pandemii, kiedy w wyniku ograniczeń nauka odbywała się zdalnie).

Ksiądz Michaliszyn odniósł się także do pytania o formy pomocy duszpasterskiej dla imigrantów z Ukrainy przebywających we wrocławskich szpitalach oraz osadzonych w więzieniach. Do posługi w szpitalach oddelegowany jest jeden z wikarych. W razie potrzeby duchowni greckokatolicycy udzielają także wsparcia aresztowanym i więźniom. Dotyczy ono zarówno sfery duchowej, jak i ich potrzeb życiowych (np. pomoc w tłumaczeniu dokumentów, pośrednictwo w kontaktach z rodziną). W czasie pandemii COVID-19 te formy działalności duszpasterskiej zostały znacząco ograniczone. Wrocławska parafia, wraz z diecezjalnym Caritasem, organizowała również paczki dla rodzin dotkniętych wojną na Ukrainie, np. w wyniku śmierci głowy rodziny. We współpracy z Konsulatem Honorowym Ukrainy we Wrocławiu podejmowane są także działania mające na celu udzielenie wsparcia dla najbardziej potrzebujących imigrantów z Ukrainy, m.in. dla tych spośród nich, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej, np. w wyniku utraty dokumentów, pobicia lub kradzieży. Duchowny podkreślał ponadto pełną otwartość i życzliwość władz miasta w działaniach podejmowanych na rzecz obywateli Ukrainy przebywających we Wrocławiu.

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny

Wrocław to stolica diecezji wrocławsko-szczecińskiej PAKP. Jej świątynią katedralną jest dawny kościół pw. św. Barbary przy ul. Świętego Mikołaja, który w czerwcu 1963 r., po powojennej odbudowie, przekazany został Kościołowi prawosławnemu. Od tego czasu, jako sobór Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy, pełni funkcję cerkwi katedralnej i zarazem parafialnej. Nabożeństwa celebrowane są w niej w niedziele i święta o godz. 9.00. Inna z wrocławskich parafii prawosławnych to cywilno-wojskowa parafia pw. Świętych Cyryla i Metodego, erygowana 12 września 1970 r. Jej siedziba mieści się w dawnym kościele rzymskokatolickim św. Anny na Wyspie Piaskowej. Liturgia sprawowana jest w tej cerkwi w niedzielę o godz. 9.00. Jako ciekawostkę podaje się fakt, iż to pierwsza parafia prawosławna w Polsce, w której liturgię sprawowano wyłącznie w języku polskim (aczkolwiek w późniejszym okresie wprowadzono w niektórych nabożeństwach także języki cerkiewno-słowiański i grecki). Najmłodszą parafią prawosławną we Wrocławiu jest parafia pw. św. Piotra Mohyły, metropolity kijowskiego i halickiego, która powstała w 2001 r. z inicjatywy miejscowej diaspory ukraińskiej. Dotychczas nie posiada

ona własnej świątyni, stąd też gościnnie korzysta z kaplicy Świętych Wileńskich Męczenników – Antoniego, Jana i Eustachego, znajdującej się w krypcie cerkwi pw. Świętych Cyryla i Metodego na Piasku. Niedzielne liturgie odprawiane są tam o godz. 11.00 w językach ukraińskim i cerkiewnosłowiańskim²⁶.

Jak już wspomniano, wywiadu z ramienia PAKP zgodzili się udzielić ks. mitrat Aleksander Konachowicz oraz ks. Igor Habura – wikariusze parafii katedralnej. Został on nagrany 2 marca 2021 r. Na początku rozmowy zadano dość ogólne pytanie o to, w jaki sposób obecność imigrantów z Ukrainy wpływa na funkcjonowanie wrocławskich parafii prawosławnych. Odpowiadając na nie, ks. Konachowicz stwierdził na wstępie, iż ci z nich, którzy przychodzą do cerkwi, stanowią znikomą część ogółu Ukraińców przebywających w mieście i jego okolicy. Jak dodał, w soborze katedralnym w niedzielnej liturgii uczestniczy od 300 do 400 osób, podczas zaś świąt Wielkiejnocy maksymalnie 500 osób. Podkreślił również, iż zdecydowaną większość z nich stanowią już przyjezdni, przysyłając swą obecnością dotychczasowych parafian. Podobnie dzieje się także w innych parafiach prawosławnych w największych polskich miastach. Napływ imigrantów z Ukrainy nie doprowadził do zwiększenia liczby niedzielnych nabożeństw w żadnej z wrocławskich parafii prawosławnych. Nadal w każdej nich celebrowana jest tylko jedna liturgia, która zgodnie z zasadami liturgicznymi powinna być sprawowana przed południem.

Ksiądz Aleksander Konachowicz zwrócił także uwagę na fakt, iż część nowych wiernych uczęszcza na nabożeństwa nieregularnie, tak jak to mieli w zwyczaju jeszcze na Ukrainie. Również przed przyjazdem do Polski ich udział w nabożeństwach ograniczał się bowiem do największych świąt – Bożego Narodzenia, Wielkanocy oraz Święta Jordanu. Niektórzy z nich, biorąc przykład z rdzennych parafian, stopniowo zaczynają uczestniczyć w niedzielnej liturgii bardziej regularnie. Wśród osób przychodzących do cerkwi zdarzają się i tacy, którzy zostali jedynie ochrzczeni (najczęściej w dzieciństwie), jednak później nie prowadzili życia religijnego. W rozmowach z duchownymi przyznają, iż np. nigdy jeszcze się nie spowiadali. Część z nich rozpoczyna swoje życie w wierze dopiero we Wrocławiu. Jak stwierdził ks. Konachowicz, przyjazd do Polski jest dla nich nie tylko okazją do odnowienia ciała (poprzez możliwość podjęcia pracy zarobkowej), ale przede wszystkim umożliwia im odnowienie duszy i wejście na drogę prawdy (*путь истины*). W soborze katedralnym pojawiają się jednak i tacy przybysze z Ukrainy, którzy ograniczają się do ochrzczenia dziecka, po czym – mimo starań i zachęt duchownych – nie podtrzymują swego związku z parafią i nie prowadzą życia sakramentalnego.

Bardziej szczegółową typologię wiernych pochodzących z Ukrainy przedstawił ks. Igor Habura. Podzielił ich na trzy zasadnicze grupy. Pierwszą z nich, niezbyt liczną, stanowią ludzie ultrareligijni. Zaznaczył przy tym, iż nie są to osoby dewocyjnie wierzące, ale świadome swej wiary, niekiedy dość dobrze wykształcone teologicznie,

²⁶ Zob. *Prawosławna Diecezja Wrocławsko-Szczecińska*, <http://www.diecezjawroclawsko-szczecinska.pl> (dostęp: 17.05.2021).

a także zaskakujące poziomem wiedzy, przeżywaniem liturgii i znajomością Pisma Świętego. Jak dodał, czynnie uczestniczą one w życiu parafii i w rezultacie stanowią już jej integralną część. Asymilują się w mądry sposób, w zasadzie nie odróżniają się od rdzennych parafian i tym samym nie są już traktowani jako obcy, przyjezdni, lecz jako „swoi”. Drugą grupę stanowią zwykli, przeciętni wierzący. Trzecią zaś, przeważającą liczebnie, tworzą ci, którzy uczęszczają do cerkwi okazjonalnie – bądź z okazji wielkiego święta, bądź gdy doświadczają życiowych trudności (np. śmierć członka rodziny czy utrata pracy), bądź też w związku z potrzebą uzyskania wsparcia. Z tych powodów jest to grupa najbardziej rotacyjna. W praktyce wygląda to tak, iż osoby z tej kategorii pojawiają się na niedzielnej liturgii, po czym „znikają”, a część z nich powraca dopiero po kilku miesiącach. W następną niedzielę przychodzi kolejna „tura” i historia się powtarza – niektórzy z nich wracają po upływie kilku miesięcy. Według ks. Habury przed pandemią na ok. 400 uczestniczących w niedzielnym nabożeństwie $\frac{3}{4}$ stanowili zaliczający się właśnie do tej trzeciej kategorii (czyli ci, którzy do parafii katedralnej przyszli po raz pierwszy). Obaj duchowni opowiadali o podejmowanych próbach dotarcia do tej grupy wiernych. Jednak dość często spotykają się one z obojętnością – „rotacyjni parafianie” na ogół nie odczuwają bowiem potrzeby głębszego i bardziej regularnego zaangażowania się w życie parafii. Czasami swego rodzaju „pomostem” umożliwiającym zbliżenie średniego pokolenia do cerkwi są dzieci uczęszczające na lekcje religii lub na chór dziecięcy. W ten sposób zdarza się, iż treści z katechazy poprzez dzieci docierają do rodziców.

Jak zauważyli obaj duchowni, jedną z barier, która przynajmniej w początkowym okresie utrudnia włączanie się imigrantom z Ukrainy w życie wrocławskich parafii prawosławnych, jest wynikające z niewiedzy przekonanie, iż podlegają one Patriarchatowi Moskiewskiemu. Utożsamienie lokalnych świątyń z rosyjskim prawosławiem może też wynikać z tego, iż używa się w nich języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. W rezultacie wierni o korzeniach prawosławnych, przybywający zza Bugu, „na wszelki wypadek” wolą nie przekraczać ich progów. Gdy jednak dowiadują się, iż należą one do „polskiej, samorządnej i niezależnej Cerkwi”, to ich nastawienie ulega zmianie.

Katedralna parafia prawosławna stara się nieść różnego rodzaju pomoc dla imigrantów. Dotyczy ona nie tylko ich potrzeb materialnych (co umożliwiają np. zbiórki żywności), lecz także kwestii związanych z adaptacją we Wrocławiu (np. pomoc w tłumaczeniu dokumentów czy pomoc w tłumaczeniu w nagłych przypadkach, oferowana osobom trafiającym do szpitala). Wsparcie materialne udzielane jest również w przypadku współpracy podejmowanej w ramach Dzielnicy Czterech Wyznań (w której oprócz parafii prawosławnej biorą udział parafie rzymskokatolicka i ewangelicka oraz synagoga). Kontakty nawiązane przez przybyśców z Ukrainy w parafii katedralnej w naturalny sposób przyczyniają się także do znajdowania pracy oferowanej im m.in. przez rdzennych parafian. Duchowni z wrocławskich parafii prawosławnych zapewniają ponadto opiekę duszpasterską ukraińskim imigrantom przebywającym we wrocławskich szpitalach oraz w areszcie

śledczym i zakładach karnych. W razie potrzeby duchowni z Wrocławia docierają także do więzień w Strzelinie i Wołowie. Oczywiście te formy posługi były znacząco utrudnione w czasie pandemii COVID-19 (wówczas posługa w szpitalach została ograniczona do przypadków nagłych i do najcięższych sytuacji).

Napływ obywateli ukraińskich do Wrocławia nie doprowadził do erygowania w mieście nowych parafii prawosławnych. Jednak, jak dodali duchowni, z inicjatywy imigrantów doszło do powstania nowych ośrodków duszpasterskich w innych miastach południowo-zachodniej Polski. W ostatnich latach zostały one utworzone w Lesznie, Opolu, Kędzierzynie-Koźlu. Z kolei w Wałbrzychu podjęto decyzję o budowie nowej świątyni, ponieważ dotychczasowa tymczasowa cerkiew, funkcjonująca w mieszkaniu przy ul. Adama Mickiewicza, stała się zbyt ciasna dla potrzeb gwałtownie rozrastającej się wspólnoty.

Kościół rzymskokatolicki

Wśród ukraińskich imigrantów przyjeżdżających do Wrocławia oprócz grekokatolików zdarzają się także katolicy obrządku rzymskiego. Biorąc pod uwagę fakt, iż na terenie miasta znajdują się 72 parafie rzymskokatolickie, mają oni najłatwiejszy dostęp do świątyni własnego wyznania w porównaniu ze swymi rodakami należącymi do innych kościołów, będących w polskich realiach kościołami mniejszościowymi. U progu lata 2020 r. pochodzący z Ukrainy „łacinnicy” uzyskali możliwość uczestnictwa we mszy św. w języku ukraińskim. Inicjatorem tych nabożeństw jest o. Paweł Tokarz, kapucyn, proboszcz parafii pw. św. Augustyna przy ul. Sudeckiej. Przez 15 lat posługiwał on w kapucyńskich parafiach na Ukrainie, dzięki czemu biegle włada on językiem ukraińskim i dość dobrze zna mentalność i zwyczaje Ukraińców. Pierwsza liturgia została odprawiona w niedzielę 21 czerwca 2020 r. o godz. 14.00, choć pierwotnie miała być sprawowana już w kwietniu (po Wielkiejnocy). Realizację tego pomysłu uniemożliwiły jednak obostrzenia wprowadzone na początku pandemii. Od czerwca 2020 r. msze św. po ukraińsku odbywają się już regularnie, zazwyczaj w każdą trzecią niedzielę miesiąca. Bezpośrednio po zakończeniu liturgii w pomieszczeniach parafialnych organizowane są spotkania integracyjne (przynajmniej w tych miesiącach, w których wprowadzone przez władze na czas pandemii ograniczenia tego nie wykluczają). Jak stwierdził Jurij Riepin, Ukrainiec pracujący w parafii św. Augustyna jako organista, „pomysł ojca proboszcza jest ważny, ponieważ realizuje w Kościele w Polsce cechę właściwej mu powszechności. Łączenie się w modlitwie z katolikami z Ukrainy może spowodować, że w przyszłości Kościół [w Polsce] otworzy się na inne narodowości i np. za parę lat w świątyniach Dolnego Śląska będą odprawiane Eucharystie w języku niemieckim, czeskim czy rosyjskim”²⁷.

²⁷ M. Rajfur, *Nowe duszpasterstwo. Dla naszych braci ze Wschodu*, „Wrocławski Gość Niedzielny” (5 VII 2020), nr 27, s. IV.

Warto w tym miejscu dodać, iż przynajmniej we Wrocławiu po części słowa Riepina już się realizują – duszpasterstwo katolików języka ukraińskiego obrządku łacińskiego jest bowiem czwarte wśród duszpasterstw obcojęzycznych w mieście. W każdą drugą i czwartą niedzielę miesiąca w kościele św. Wawrzyńca przy ul. Bujwida 51 o godz. 16.00 odbywa się msza św. w języku hiszpańskim. Liturgie w języku niemieckim celebrowane są w każdą niedzielę o godz. 10.00. Tymczasowo w okresie pandemii mają one miejsce w kaplicy u sióstr NMP przy ul. Kominka. Z kolei w parafii pw. św. Karola Boromeusza przy ul. Kruczej odprawiane są msze św. w języku angielskim. Z wyjątkiem lipca i sierpnia odbywają się one w każdą niedzielę o godz. 16.00²⁸.

Wywiad z o. Tokarzem, duszpasterzem katolików języka ukraińskiego obrządku łacińskiego, został nagrany 22 lutego 2021 r. Jak stwierdził na wstępie, jego 15-letnia posługa na Ukrainie wywarła ogromny wpływ na jego życie. Powrót do Polski nie spowodował jednak zaniechania zainteresowania tematyką ukraińską. Po przybyciu do Wrocławia w 2015 r. początkowo oczekiwał, iż pomysł powołania duszpasterstwa ukraińskojęzycznego dla rzymskich katolików wyjdzie od nich samych. W końcu jednak, na początku 2020 r., sam wystąpił z inicjatywą w tym kierunku, zapraszając do współpracy jedną z osiedlonych we Wrocławiu rodzin, którą poznał, posługując w parafii w ówczesnym Dniepropietrowsku (dziśniejszym Dnieprze). Poprzez informacje zamieszczone na portalu Facebook zaczęli oni wspólnie zapraszać na eucharystię w języku ukraińskim. Na pierwszą z nich, odprawioną 21 czerwca 2020 r., przyszło ok. 30 osób, a po ich wznowieniu po wakacjach udział brało w nich do 40 osób. W grudniu 2020 r. o. Tokarz otrzymał oficjalne pismo od abp. Józefa Kupnego z misją prowadzenia Duszpasterstwa Katolików Języka Ukraińskiego obrządku łacińskiego w archidiecezji wrocławskiej (choć w praktyce póki co ogranicza się ono do obszaru miasta Wrocławia i związane jest z parafią oo. kapucynów). Informacje o powstaniu tegoż duszpasterstwa podawano podczas ogłoszeń duszpasterskich we wrocławskich parafiach rzymskokatolickich oraz zamieszczano na przykościelnych tablicach informacyjnych, a także na portalu Facebook.

Ideą przyświecającą powołaniu tegoż duszpasterstwa nie było zapewnienie regularnej (cotygodniowej) możliwości uczestnictwa w nabożeństwach w języku ukraińskim i tym samym „wyrwanie” imigrantów z kontekstu polskiego (z parafii polskojęzycznych). Ograniczenie spotkań do jednej niedzieli w miesiącu wynikało także z rozproszenia rzymskich katolików pochodzących z Ukrainy na obszarze całego miasta. Jednym z celów duszpasterstwa było umożliwienie spowiedzi lub rozmowy z duszpasterzem w języku ukraińskim lub rosyjskim. To szczególnie istotne w przypadku osób nieznających jeszcze zbyt dobrze języka polskiego. Innymi z zamierzonych efektów istnienia duszpasterstwa są stworzenie wspólnoty

²⁸ *Duszpasterstwa obcojęzyczne*, https://www.archidiecezja.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1540&Itemid=301 (dostęp: 20.05.2021).

i integracja ukraińskich (łacińskich) katolików. Kontakty nawiązane między nimi prowadzą do wzajemnej pomocy i solidarności, ułatwiają np. znalezienie pracy.

Ojciec Paweł Tokarz został również zapytany o to, jak znani mu katolicy obrządku łańskiego są przyjmowani we wrocławskich parafiach. Odpowiadając, stwierdził, iż na ogół znajdują akceptację, a ich potrzeby są dostrzegane. Jak zaznaczył, pojawiali się w nich długo przed tym, zanim powstało dedykowane im duszpasterstwo ukraińskojęzyczne, i odwiedzają je nadal w pozostałe niedziele (z wyjątkiem tej, w której mają możliwość przybycia do kapucyńskiej parafii na eucharystię w języku ukraińskim). Część z nich, zwłaszcza ci, którzy mieli doświadczenie życia wspólnotowego na Ukrainie, zaangażowała się w życie katolickich ruchów odnowy religijnej, działających przy wrocławskich parafiach (np. Domowy Kościół, neokatechumenat, wspólnoty charyzmatyczne). Jak podkreślał duchowny, świadectwem dobrego przyjmowania wiernych pochodzących z Ukrainy w tych wspólnotach są np. przygotowywane specjalnie dla nich ulotki w języku ukraińskim. Konkludując, stwierdził, iż wrocławskie parafie przyczyniają się do integracji ukraińskich obywateli ze społeczeństwem większościowym, a ich obecność – choć niezbyt liczna – wpływa na ubogacenie wrocławskiego kościoła.

Wśród osób uczestniczących w duszpasterstwie ukraińskojęzycznym przy ul. Sudeckiej są osoby o różnym „pochodzeniu eklezjalnym”. Oprócz katolików rzymskich z urodzenia znajdują się tu także osoby ochrzczone w jednej z ukraińskich Cerkwi prawosławnych, a także ci, którzy po doświadczeniu nawrócenia weszli na drogę wiary w jednym z kościołów protestanckich. Wierni, związani dotychczas z prawosławiem, pojawiają się również w innych wrocławskich parafiach rzymskokatolickich. W opinii o. Tokarza przed wyjazdem z Ukrainy byli oni nominalnie prawosławnymi i dopiero w Polsce zaczęli poszukiwać drogi do wiary i do Kościoła. Są oni (i jak podkreślał zawsze w takiej sytuacji, powinni być) informowani o istnieniu we Wrocławiu parafii prawosławnych. Równocześnie jednak nie można im zabronić włączania się w życie parafii rzymskokatolickich. Część z nich, wzorem swego polskiego otoczenia, zaczęła bowiem uczęszczać do świątyni rzymskokatolickich (lub grekokatolickich). Jak podkreślił duchowny, ich pełne włączenie do Kościoła rzymskokatolickiego niesie ze sobą poważne wyzwania duszpasterskie. Zgodnie z przepisami prawa kanonicznego powinni oni być przyjęci do Kościoła grekokatolickiego. W następnej kolejności biskup grekokatolicki winien wyrazić zgodę na przyjęcie przez nich obrządku łańskiego i dopiero wtedy biskup rzymskokatolicki może ich uczynić członkami społeczności Kościoła rzymskokatolickiego. Procedurę tą znacząco ułatwia fakt, iż Wrocław jest siedzibą biskupa grekokatolickiego. Jak dodał proboszcz parafii kapucyńskiej, ścieżki tej nie wymaga się w przypadku małżeństw mieszanych wyznaniowo. Wyjątek ten dotyczy jednak tylko kobiet ochrzczonych w Kościele grekokatolickim lub prawosławnym. W tym wypadku narzeczona przed zawarciem sakramentalnego małżeństwa z rzymskim katolikiem może zadeklarować chęć przyjęcia obrządku łańskiego swego przyszłego męża. Zgodnie z prawem kanonicznym ta uproszczona

procedura nie obowiązuje jednak w odwrotnej sytuacji (gdy to narzeczony jest członkiem Kościoła grekokatolickiego lub prawosławnego, a jego narzeczona przynależy do Kościoła rzymskokatolickiego).

Na koniec wywiadu o. Tokarz wskazał na najważniejsze zmiany, jakie narastający napływ ukraińskich obywateli może przynieść dla kościołów i związków wyznaniowych w Polsce. Jego zdaniem na skutek imigracji z Europy Wschodniej staniemy się mniej jednorodnym społeczeństwem. Będzie to rezultatem wzrostu liczby prawosławnych i grekokatolików oraz ich struktur parafialnych na terenie kraju, w tym także w tych regionach, w których dotychczas nie mieli reprezentacji. Wspominając swoje 15-letnie doświadczenie posługi na Ukrainie i nawiązane tam kontakty ekumeniczne (z prawosławnymi i protestantami), stwierdził, iż obecność wschodnich chrześcijan może stanowić ogromne ubogacenie dla Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce.

30 czerwca 2021 r. dotychczasowy proboszcz kapucyńskiej parafii we Wrocławiu, o. Paweł Tokarz, zakończył w niej swą posługę duszpasterską (został przeniesiony do parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Krośnie). Od października 2021 r. opiekę duszpasterską nad katolikami języka ukraińskiego przejął o. Marcin Wirkowski, z zakonu paulinów, który przez osiem lat pracował na Ukrainie. Msze św. w języku ukraińskim sprawowane są przez niego w każdą trzecią niedzielę miesiąca o godz. 14.00 w parafii pw. św. Mikołaja przy ul. Świętego Antoniego²⁹.

Zbór „Narody” Rosyjskojęzycznego Kościoła Zielonoświątkowego

Zbór „Narody” jest jednym z sześciu wrocławskich zborów należących do Kościoła zielonoświątkowego (pozostałe to zbory „Antiochia”, „Kierunek”, „Kościół dla Wrocławia”, „The Rock” oraz „Mosty”). Został on założony w 2016 r., a jego powstanie zainicjował Pavel Anosov, obywatel białoruski pochodzenia rosyjskiego, który pełni w nim posługę pastora. Przed przyjazdem do Polski był pastorem kościoła w Mińsku na Białorusi. Wywiad z nim został przeprowadzony 16 marca 2021 r. Zapytany na początku rozmowy o genezę zboru „Narody” stwierdził, iż w 2007 r. w jego sercu zrodziło się powołanie do służenia uchodźcom w Europie. Od tego czasu wraz ze swoją rodziną regularnie wyjeżdżał z Białorusi, by prowadzić działalność ewangelizacyjną m.in. wśród Romów na Węgrzech i w Rumunii, współpracując z lokalnymi kościołami zielonoświątkowymi. Po ukraińskiej rewolucji godności zaangażował się w pomoc dla obywateli z Ukrainy przebywających w ośrodkach dla cudzoziemców w Polsce. W lipcu 2015 r. przybył wraz z rodziną

²⁹ A. Combik, *Dla przybyszów ze Wschodu*, „Wrocławski Gość Niedzielny” (12 XII 2021), nr 49, s. III; *Служби Божі українською мовою у Вроцлаві (група публічна)*, <https://www.facebook.com/groups/1035582886891658> (dostęp: 11.03.2022).

do Polski, osiedlając się początkowo w Raciborzu i włączając się w życie tamtejszego zboru zielonoświątkowego. Raz na dwa tygodnie wyjeżdżał do Wrocławia, gdzie prowadził grupę domową, złożoną głównie ze studentów pochodzących z wschodniej granicy. Spotkania te zaczęły się od jednego studenta (pochodzącego z Białorusi), po roku zaś uczestniczyło w nich już ok. 20 osób. W rezultacie pastor zdecydował się na przeprowadzkę wraz z rodziną do Wrocławia i na założenie tu rosyjskojęzycznego zboru, w oparciu o wspomnianą grupę domową. W marcu 2021 r. zbor ten liczył 89 pełnoletnich członków oraz ok. 20 nastolatków (do 18. roku życia) i ok. 40 dzieci. Większość członków zboru (ok. 70%) stanowią młodzi ludzie, do 30. roku życia. Nabożeństwa odbywały się początkowo w niewielkim zborze przy ul. Miłej, a gdy okazał się on niewystarczający dla rozrastającej się wspólnoty, przeniesiono je do zboru „Antiochia” przy ul. Sępiej. Zmiana ta okazała się bardzo korzystna po wprowadzeniu w marcu 2020 r. ograniczeń pandemicznych, budynek ten może bowiem pomieścić znacznie większą liczbę wiernych.

Językiem używanym na nabożeństwach w zborze „Narody” jest rosyjski, co stanowi znaczne udogodnienie dla osób, które mają jeszcze barierę językową i którym trudno odnaleźć się w zborach polskojęzycznych. Wśród członków zboru dominują Ukraińcy (stanowiący w nim ok. 60% wiernych, pochodzący z różnych regionów Ukrainy), na drugim miejscu znajdują się Białorusini. Oprócz nich w nabożeństwach biorą udział także nieliczni Rosjanie oraz obywatele Kazachstanu. W tym kontekście dość zaskakujące było stwierdzenie pastora Anosova, iż pragnie on, aby jego zbor w przyszłości przestał być rosyjskojęzyczny. Uzasadniał to tym, iż nie chce, aby kierowana przezeń wspólnota była „zamknięta w pudełku” – by była odizolowana od narodu polskiego. W jego opinii Kościoły migranckie (np. w USA oraz Kościoły polskie w Europie) zamykają się w swojej kulturze i z tego powodu nie mają wpływu na społeczeństwo. W rezultacie, gdy ludzie umierają, z czasem „umierają” także tworzone przez nich Kościoły. Z tych powodów według planów pastora z czasem w zborze „Narody” powinno być wprowadzone tłumaczenie nabożeństw na język polski, tak aby dotrzeć również do Polaków i „przynosić im błogosławieństwo”³⁰. Jak zaznaczył, w przyszłości niewykluczone jest rozszerzenie działalności zboru także na imigrantów anglojęzycznych, zgodnie z misją zawartą w jego nazwie – zbor „Narody”/Nations Church.

Zapytany o różnice w sposobach wyrażania wiary przez Polaków i Ukraińców, pastor Anosov stwierdził, iż dość trudno je wskazać. W jego ocenie Kościoły zielonoświątkowe i charyzmatyczne w tych dwóch państwach są bowiem bardzo podobne do siebie. Wymienił jedynie tzw. *сухой закон*, tj. nieużywanie wina i wódki przez zielonoświątkowców na Ukrainie i Białorusi. Zwyczaj ten stanowi odpowiedź Kościoła zielonoświątkowego na problem alkoholizmu w tych państwach.

³⁰ Wiosną 2021 r. wprowadzono tłumaczenie na język polski kazań głoszonych podczas nabożeństw w filii wrocławskiego zboru „Narody” w Jeleniej Górze. Zob. Nations Church Jelenia Góra, https://www.facebook.com/nationsjg/?ref=page_internal (dostęp: 27.05.2021).

Przestrzega się go do tego stopnia, iż nawet podczas Wieczery Pańskiej zamiast wina powinien być sok z winogron. Tymczasem członków polskich zborów zielonoświątkowych zasada ta nie obowiązuje.

Pastor Anosov opowiadał także o różnych formach działań zboru na rzecz wsparcia imigrantów (głównie, choć nie zawsze, pochodzących z Ukrainy). Jedną z nich są kursy języka polskiego, organizowane bezpośrednio po niedzielnych nabożeństwach. W marcu 2021 r. uczestniczyło w nich ok. 15 osób. Członkowie zboru zaangażowali się również w charytatywny projekt „Help Me Wrocław”, którego celem jest wspieranie obywateli Ukrainy, Białorusi i Rosji w procesie ich adaptacji po przeprowadzce do Wrocławia. Polega on m.in. na udzielaniu odpowiedzi na pytania dotyczące realiów życia w Polsce i we Wrocławiu (dla osób zainteresowanych przyjazdem), a także na pomocy w zakresie poszukiwania mieszkania i pracy (łącznie z weryfikacją pracodawcy), informowaniu o warunkach kontynuacji edukacji w szkołach policealnych lub na studiach wyższych oraz rozdawaniu żywności najbardziej potrzebującym. W działalność tę angażuje się 15 wolontariuszy, a sam projekt realizowany jest pod patronatem prowadzonej przez Kościół zielonoświątkowy Akcji Humanitarnej „Życie”. Ponadto wierni ze zboru „Narody” w okresie wakacyjnym (przed pandemią) organizowali obozy letnie w Polsce dla dzieci z Ukrainy i Białorusi.

W dalszej części wywiadu pastor Anosov zwrócił uwagę, iż zбір „Narody” nie jest jedynym z wrocławskich zborów, w którym odnajdują się imigranci pochodzący z wschodniej granicy (głównie z Ukrainy). Dzięki współpracy nawiązanej z innymi liderami chrześcijańskimi, zrzeszonymi we Wrocławskim Przymierzu Pastorów, podał on szacunkowe dane odnośnie do liczby osób przybyłych z państw postsowieckich, uczęszczających do innych zborów w mieście. Jak podkreślił, dominują wśród nich obywatele ukraińscy. I tak do Społeczności Chrześcijańskiej we Wrocławiu, należącej do Kościoła Chrystusowego w RP, należy ok. 20–30 osób pochodzących z Europy Wschodniej. Nabożeństwa tej wspólnoty odbywają się w kościele ewangelickim im. Gustawa Adolfa przy ul. ks. Brzóska na wrocławskim Sępolnie³¹. Z kolei ok. 10 osób z wschodniej granicy bierze udział w nabożeństwach Centrum Chrześcijańskiego „Kanaan”, korzystającego z gościny zboru zielonoświątkowego „Antiochia” przy ul. Sępiej³². Osoby pochodzące z Ukrainy, Białorusi i innych państw byłego ZSRS można także spotkać w zborze „Kierunek” gromadzącym się przy ul. Powstańców Śląskich (działającym w strukturach Kościoła zielonoświątkowego)³³, a także w trzech wrocławskich zborach należących do Kościoła Chrześcijan Baptystów, w ramach których funkcjonują rosyjskojęzyczne grupy biblijne.

³¹ Więcej zob. Społeczność Chrześcijańska we Wrocławiu, <https://schwroclaw.pl> (dostęp: 25.05.2021).

³² Więcej zob. Centrum Chrześcijańskie „Kanaan” we Wrocławiu, <http://kanaan.org.pl> (dostęp: 25.05.2021).

³³ Zob. Kościół Kierunek, <https://www.facebook.com/kosciolkierunek> (dostęp: 25.05.2021).

Pastor Anosov opowiadał również o kilku innych zborach rosyjskojęzycznych, które powstały we Wrocławiu w wyniku napływu imigrantów z państw postsowieckich. Jednym z nich jest założony w 2018 r. Kościół Chrześcijański „Żywy strumień” (ros. Христианская церковь „Живой поток”), który spotyka się przy ul. Sołtysowickiej, a jego pastorem jest Aleksandr Kulko³⁴. Kolejny z nowo powstałych zborów to Kościół Chrześcijański „Nowe pokolenie” (ros. Христианская евангельская церковь „Новое поколение”), którego nabożeństwa odbywają się w sali konferencyjnej biurowca Asco Business Center przy ul. Piłsudskiego. Pastorem tego założonego w 2016 r. Kościoła jest Oksana Yefymienko³⁵. Należy on do nurtu charyzmatycznych Kościołów Pełnej Ewangelii i jest filią Kościoła „Nowe Pokolenie” z Ukrainy (ros. Христианская церковь „Новое Поколение”). Z kolei rosyjskojęzyczny kościół domowy to Kościół „G12live” Wrocław, którego pastorem jest Roman Barnasiuk. Stanowi on filię rosyjskojęzycznego zboru z USA³⁶. Według pastora Anosova łącznie w rosyjskojęzycznych zborach we Wrocławiu skupia się ok. 300–400 osób (według stanu na marzec 2021 r.). Liczba ta nie obejmuje tych przybyszów zza wschodniej granicy, którzy włączają się w działalność miejscowych zborów polskojęzycznych.

Podsumowanie

Napływ imigrantów z Ukrainy do Wrocławia zauważalny jest m.in. w miejscowych kościołach i związkach wyznaniowych. Dają one możliwość zaspokojenia nie tylko potrzeb duchowych, lecz również wielu innych, związanych z adaptacją do nowego miejsca zamieszkania czy też służących podtrzymywaniu więzi z rodakami i własną kulturą. Można przypuszczać, iż tylko niewielka część obywateli ukraińskich uczęszcza regularnie do wrocławskich cerkwi, kościołów lub zborów. Brak co prawda danych statystycznych w tym zakresie, świadczą jednak o tym m.in. opinie wyrażone przez duchownych, z którymi przeprowadzono omówione w niniejszym artykule wywiady. Obecność imigrantów z Ukrainy skutkuje również powstawaniem nowych kościołów i zborów. Szczególnie interesującym fenomenem są założone we Wrocławiu zbory rosyjskojęzyczne związane z ewangelikalnym nurtem protestantyzmu. W kontekście wywiadu przeprowadzonego z pastorem Anosovem ciekawe poznawczo wydaje się pytanie o to, czy w dalszej perspektywie zachowają one charakter etniczny, czy staną się dwujęzyczne, czy też – w wyniku procesów asymilacyjnych – ulegną całkowitej „polonizacji”.

³⁴ Zob. Христианская церковь „Живой поток”/Kościół Chrześcijański „Żywy strumień”, <https://www.facebook.com/zywystrumienwroclaw> (dostęp: 25.05.2021).

³⁵ Zob. Христианская евангельская церковь „Новое поколение” Wrocław/Wrocław, <https://www.facebook.com/Христианская-евангельская-церковь-Новое-поколениеВроцлавWroc-law-1866118803412546> (dostęp: 25.05.2021).

³⁶ Zob. G12 Live Wrocław, https://www.facebook.com/groups/1873062762976875/?ref=group_header (dostęp: 25.05.2021).

Omówione w artykule badania ograniczyły się zaledwie do wypowiedzi pięciu duchownych reprezentujących cztery wrocławskie kościoły chrześcijańskie. Poszerzeniu wiedzy na temat funkcjonowania ukraińskich imigrantów we wrocławskich kościołach z pewnością sprzyjałoby przeprowadzenie wywiadów także z przedstawicielami innych wyznań. Kontynuując podjętą w niniejszym artykule tematykę, warto by również zbadać opinie samych wiernych pochodzących z za Buga. Pozwoliłoby to na bardziej dogłębne poznanie religijnego wymiaru życia ukraińskich imigrantów. Umożliwiłoby także spojrzenie z ich perspektywy na rolę, jaką pełnią kościoły w procesie adaptacji do nowego miejsca zamieszkania, a także w integracji zarówno ze społeczeństwem większościowym, jak i z rodakami. Badania wśród nowych członków poszczególnych wrocławskich kościołów pochodzenia imigranckiego stanowiłyby także okazję do uzyskania informacji na temat motywacji stojących za wyborem konkretnego Kościoła/wyznania. W świetle przeprowadzonych wywiadów wydaje się to interesujące zwłaszcza w odniesieniu do imigrantów o korzeniach prawosławnych, którzy po osiedleniu się we Wrocławiu uczęszczają do parafii rzymskokatolickich lub greckokatolickich. Jak zauważył o. Paweł Tokarz, w przypadku wyboru katolicyzmu rzymskiego może to wynikać z pragnienia upodobnienia się i naśladowania społeczeństwa większościowego. Z kolei udział w nabożeństwach greckokatolickich może się wiązać z wyborami kulturowo-politycznymi części ukraińskich imigrantów ochrzczonych w jednej z Cerkwi prawosławnych. W ich przypadku może tu bowiem decydować fakt stosowania języka ukraińskiego w liturgii greckokatolickiej. Nie bez znaczenia jest także rezerwa niektórych obywateli ukraińskich wobec PAKP, postrzeganego jako prorosyjski, a przekonanie to może wzmacniać nieuznanie przezeń autokefalii nowo powstałej CPU³⁷. Powyższe przypuszczenia wymagają jednak weryfikacji w dalszych, bardziej pogłębionych badaniach.

Immigrants from Ukraine in the Life of Churches and Religious Associations in Wrocław

Abstract

This article is devoted to the religious life of Ukrainian citizens residing in Wrocław. This issue is rarely addressed in research on Ukrainian immigrants in Poland. The first part of the text briefly presents the confessional divisions of Ukrainian society, which are also evident in the case of Ukrainian citizens who have come to Poland in large numbers after 2013. This is followed by a description of selected initiatives undertaken in Wrocław to integrate Ukrainian immigrants, indicating that the city is a leader in Poland in this respect. The central part of the article discusses the results of the author's own research, conducted in February and

³⁷ *Komunikat Kancelarii Św. Soboru Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego 2 kwietnia 2019*, <https://www.orthodox.pl/komunikat-kancelarii-sw-soboru-biskupow-9> (dostęp: 27.05.2021).

March 2021 in the form of interviews with the clergy of four Wrocław churches attended by Ukrainian immigrants. The interviewees included members of the Greek Catholic Church, the Polish Autocephalous Orthodox Church, the Roman Catholic Church and the 'Nations' Pentecostal Russian-speaking Church. The influx of Ukrainian immigrants to Wrocław contributes to an increase in the number of worshippers in the city's existing churches and the establishment of new churches and parishes. In these churches, Ukrainian immigrants not only have the opportunity to satisfy their spiritual needs (some of which are in their mother tongue) but also those related to adaptation to their new place of residence and maintaining ties with their compatriots and their own culture. In the research, the technique used was that of a free-directed interview.

Иммигранты из Украины в жизни церквей и религиозных объединений Вроцлава

Аннотация

Данная статья посвящена религиозной жизни украинских граждан, проживающих во Вроцлаве. Эта сфера довольно редко рассматривается в исследованиях, посвященных украинским иммигрантам в Польше. В первой части текста кратко были представлены конфессиональные различия украинского общества, которые также очевидны в случае украинских граждан, массово прибывающих в Польшу после 2013 г. Затем были описаны избранные начинания, предпринимаемые во Вроцлаве для интеграции украинских иммигрантов, свидетельствующие о том, что в этом отношении он является лидером среди польских городов. В основной части статьи обсуждаются результаты собственного исследования, проведенного в феврале-марте 2021 г. с церковнослужителями четырех вроцлавских церквей, посещаемых украинскими иммигрантами. Среди опрошенных были представители Греко-католической церкви, Польской автокефальной православной церкви, Римско-католической церкви и ассамблеи «Нации» русскоязычной пятидесятнической церкви. Приток украинских иммигрантов во Вроцлав способствует не только увеличению числа верующих в существующих церквях города, но и созданию новых церквей и приходов. В этих церквях украинские иммигранты получают возможность не только удовлетворить свои духовные потребности (некоторые из них на родном языке), но и потребности, связанные с адаптацией к новому месту жительства и поддержанием связей с соотечественниками и собственной культурой. В проведенном исследовании использовалась техника неформализованного интервью.

Bibliografia

Opracowania

- Bartłomiejski R., Kowalewska D., *The role of Greek catholic church in the integration process of labour migrants in Poland*, „European Journal of Science and Theology” 16 (2020), no. 5, s. 107–119.
- Combik A., *Dla przybyszów ze Wschodu*, „Wrocławski Gość Niedzielny” (12 XII 2021), nr 49, s. III.
- Dąbrowska A., „Pobratymcy z Ukrainy”. *Kościół Greckokatolicki w Polsce wobec ukraińskiej imigracji w latach 2013–2016*, w: *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2019, s. 149–155.

- Dębowski T.R., *Wpływ aneksji Półwyspu Krymskiego na sytuację Kościołów działających na jego terytorium*, „Wschodnioznawstwo” 12 (2018), s. 57–72.
- Dolińska K., Makaro J., *Medialne aspekty wielokulturowości Wrocławia*, „Media i Społeczeństwo” 3 (2013), s. 149–165.
- Dolińska K., Makaro J., *O wielokulturowości monokulturowego Wrocławia*, Wrocław 2013.
- Dudra S., *Autocephalization of the Church in Ukraine as an Element of Competition between the Patriarchates of Constantinople and Moscow for the Leadership in the Orthodox World*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 63 (2019), nr 3, s. 137–155.
- Kałużny T., *Ukraińska autokefalia rok po ustanowieniu: reakcje i dylematy świata prawosławnego*, „Studia Oecumenica” 20 (2020), s. 197–213.
- Kornychuk A., Wenerski Ł., *Zaangażowanie społeczno-obywatelskie Ukraińców w Polsce*, w: #EngagUkraine. Zaangażowanie społeczne Ukraińców w Polsce i w Niemczech, red. A. Łada, K. Böttger, Warszawa 2016, s. 35–85.
- Kowalczyk J., *Społeczno-polityczne uwarunkowania powstania Kościoła Prawosławnego Ukrainy*, Lublin 2020.
- Kozyrska A., *Ukraińska Cerkiew Prawosławna wobec Euromajdanu 2013–2014*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 50 (2016), s. 46–63.
- Kozuszek M., *Lokalny wymiar imigracji ukraińskiej do Polski na przykładzie społeczności Wrocławia*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce. Potrzeby i oczekiwania, reakcje społeczne, wyzwania dla bezpieczeństwa*, red. M. Lubicz Miszewski, Wrocław 2018, s. 153–168.
- Kubiak H., *Asymilacja*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa 1998, s. 29–36.
- Lubicz Miszewski M., *Kościół chrześcijański na Ukrainie wobec aneksji Krymu i wojny w Donbasie*, „Wschodnioznawstwo” 9 (2015), s. 77–88.
- Lubicz Miszewski M., *Stan badań nad „pomajdańskimi” imigrantami z Ukrainy w Polsce. Wprowadzenie*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce. Potrzeby i oczekiwania, reakcje społeczne, wyzwania dla bezpieczeństwa*, red. M. Lubicz Miszewski, Wrocław 2018, s. 7–17.
- Matusz-Protasiewicz P., Kwieciński L., *Kształtowanie lokalnych polityk integracji imigrantów – działania władz Gdańska i Wrocławia*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje” 43 (2018), nr 4, s. 125–142.
- Matusz-Protasiewicz P., *Miasta wobec migrantów. Czy władze lokalne stają się liderem polityki integracyjnej?*, „The Polish Migration Review” (2018), no. 2 (4), s. 62–75.
- Moskałyk J., *Autokefalia prawosławia ukraińskiego wbrew prawosławiu rosyjskiemu*, „Studia Oecumenica” 19 (2019), s. 167–178.
- Mysłicki A., *Konflikt konfesyjny na Ukrainie przelomu lat 2018/2019*, „Przegląd Geopolityczny” 29 (2019), s. 102–121.
- Przybyłowska I., *Wywiad swobodny ze standaryzowaną liczbą poszukiwanych informacji i możliwości jego zastosowania w badaniach socjologicznych*, „Przegląd Socjologiczny” 30 (1978), s. 53–68.
- Rajfur M., *Nowe duszpasterstwo. Dla naszych braci ze Wschodu*, „Wrocławski Gość Niedzielnny” (5 VII 2020), nr 27, s. IV.
- Sawicz A., *Sytuacja wyznaniowa na Ukrainie i jej wpływ na ukraińskich imigrantów w Polsce*, w: *Imigranci z Ukrainy w Polsce. Potrzeby i oczekiwania, reakcje społeczne, wyzwania dla bezpieczeństwa*, red. M. Lubicz Miszewski, Wrocław 2018, s. 151–186.
- Szyszlak T., *Grekokatolicy w Donbasie w cieniu prawosławia i separatyzmu. Lokalny wymiar rosyjsko-ukraińskiego konfliktu kulturowego*, w: *Globalne problemy, lokalne perspektywy. Studia nad bezpieczeństwem*, red. K. Kociubiński, E. Szyszlak, Warszawa 2020, s. 21–45.
- Świątkiewicz W., *Integracja kulturowa i jej społeczne uwarunkowania*, Katowice 1987.
- Trochanowski A., *Duszpasterstwo grekokatolickie Eparchii wrocławsko-gdańskiej wobec ukraińskiej emigracji w Polsce*, w: *Migranci i mniejszości jako obcy i swoi w przestrzeni polityczno-społecznej*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań 2019, s. 139–148.

Netografia

- Centrum Chrześcijańskie „Kanaan” we Wrocławiu, <http://kanaan.org.pl> (dostęp: 25.05.2021).
- Chrebor O., *Jak epidemia zmieniła sytuację Ukraińców we Wrocławiu [raport]*, 11.11.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,26483680,jak-epidemia-zmieniła-sytuację-ukrainców-we-wrocławiu-raport.html> (dostęp: 22.04.2021).
- Dekanat Wrocławski*, <https://www.cerkiew.net.pl/parafie-i-dekanaty/dekanat-wroclawski> (dostęp: 27.04.2021).
- Duszpasterstwa obcojęzyczne*, https://www.archidiecezja.wroc.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1540&Itemid=301 (dostęp: 20.05.2021).
- Fish S., *Boutique Multiculturalism, or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hate Speech*, „Critical Inquiry” 23 (1997), no. 2, s. 378–395, <https://www.jstor.org/stable/1343988> (dostęp: 19.04.2021).
- G12 Live Wrocław, https://www.facebook.com/groups/1873062762976875/?ref=group_header (dostęp: 25.05.2021).
- Imigrantów z Ukrainy trzeba poddać polonizacji. Niech odkryją swoje polskie pochodzenie*, 10.04.2019, <https://prawy.pl/101708-imigrantow-z-ukrainy-trzeba-poddac-polonizacji-niech-odkryja-swoje-polskie-pochodzenie> (dostęp: 17.09.2021).
- Kobeszko Ł., *Ukraińcy w Polsce. Jak wygląda ich życie duchowe?*, 5.07.2017, <https://pl.aleteia.org/2017/07/05/ukraincy-w-polsce-2017-kosciol> (dostęp: 19.04.2021).
- Komunikat Kancelarii Św. Soboru Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego 2 kwietnia 2019*, <https://www.orthodox.pl/komunikat-kancelarii-sw-soboru-biskupow-9> (dostęp: 27.05.2021).
- Kościół Kierunek, <https://www.facebook.com/kosciolkierunek> (dostęp: 25.05.2021).
- Nations Church Jelenia Góra, https://www.facebook.com/nationsjg/?ref=page_internal (dostęp: 27.05.2021).
- Pełnia wiary (Magazyn Kościoła grekokatolickiego w Polsce): 31.01.2021*, <https://wroclaw.tvp.pl/52064122/31012021> (dostęp: 27.04.2021).
- Pędziwiatr K., Trzeszczyńska P., Wiktor-Mach D., *Wieloreligijny Kraków a procesy migracyjne. Raport OWiM*, Kraków 2020, <https://owim.uek.krakow.pl/wp-content/uploads/user-files/reports/Wieloreligijny%20Krako%CC%81w%20a%20procesy%20migracyjne%20FINALrev30.03.21.pdf> (dostęp: 6.05.2021).
- Prawosławna Diecezja Wrocławsko-Szczecińska*, <http://www.diecezjawroclawsko-szczecinska.pl> (dostęp: 17.05.2021).
- Program „Wrocławska Strategia Dialogu Międzykulturowego” 2018–2022*, Wrocław 2018, https://www.wielokultury.wroclaw.pl/wp-content/uploads/wroclawska_strategia_dialogu_miedzykulturowego.pdf (dostęp: 23.04.2021).
- Reorganizacja Kościoła grekokatolickiego w Polsce*, <https://nuncjatura.pl/2020/11/25/reorganizacja-kosciola-greckokatolickiego-w-polsce> (dostęp: 27.04.2021).
- Społeczność Chrześcijańska we Wrocławiu, <https://schwroclaw.pl> (dostęp: 25.05.2021).
- We Wrocławiu powstanie Konsulat Generalny Ukrainy*, 12.10.2020, <https://wroclaw.tvp.pl/50298388/we-wrocławiu-powstanie-konsulat-generalny-ukrainy> (dostęp: 23.04.2021).
- Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2020рр. (інформаційні матеріали)*, Київ 2020, https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_religiya.pdf (dostęp: 23.04.2021).
- Панченко Ю., „Маленький Київ” у Польщі: як Wrocław став лідером інтеграції українців, 24.10.2019, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/10/24/7102158> (dostęp: 22.04.2021).
- Служби Божі українською мовою у Wrocławі (grupa publiczna), <https://www.facebook.com/groups/1035582886891658> (dostęp: 11.03.2022).

Христианская евангельская церковь „Новое поколение” Вроцлав/Wrocław, <https://www.facebook.com/Христианская-евангельская-церковь-Новое-поколениеВроцлавWroclaw-1866118803412546> (dostęp: 25.05.2021).

Христианская церковь „Живой поток”/Kościół Chrześcijański „Żywy strumień”, <https://www.facebook.com/zywystrumienwroclaw> (dostęp: 25.05.2021).

Michał Lubicz Miszewski, dr nauk humanistycznych (dyscyplina: socjologia), absolwent Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; adiunkt na Wydziale Nauk o Bezpieczeństwie w Akademii Wojsk Lądowych we Wrocławiu. Głównym obszarem zainteresowań badawczych są Polonia i Polacy w Europie Środkowej i Wschodniej, konflikty etniczne w państwach postsowieckich oraz migracja obywateli Ukrainy do Polski (michal.lubicz-miszewski@awl.edu.pl).

Michał Lubicz Miszewski, PhD, a graduate of the Institute of Sociology at the University of Wrocław and the Pontifical Faculty of Theology in Wrocław, PhD in sociology. Assistant professor at the Faculty of Security Sciences at the Military University of Land Forces in Wrocław. The main areas of his research interest include Polonia and the Poles in Central and Eastern Europe, ethnic conflicts in post-Soviet countries and the migration of Ukrainian citizens to Poland (michal.lubicz-miszewski@awl.edu.pl).